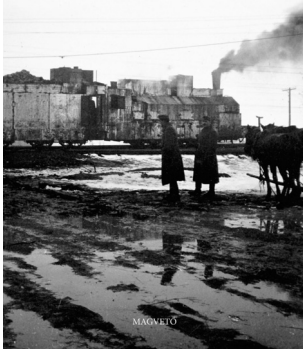

REICHERT GÁBOR

Hamis foltok

ZÁVADA PÁL: TERMÉSZETES FÉNY

ZÁVADA PÁL
Természetes fény

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
632 oldal, 6990 Ft

”

„Én azt mondom, nem, az írás a szó szoros értelmében nem bizonyító erejű dokumentum – szemben a fotográfiával, amely kétséget kizáróan meg tudja győzni az embereket valaminek a valóságosságáról. Mondjuk arról, hogy az ajtó fölött tényleg a hentesüzlet cégére látható, hogy előtte egy kislány áll, hogy a szalag a hajába van bekötve, nem pedig a karjára fölhúzva, s hogy a lábánál valóban hever egy komondor. A fiatalember vitatja álláspontomat – szerinte létezhetnek dokumentatívan hiteles írások ugyanúgy, mint szavahihetetlenül hiteltelen fényképek” – olvassuk Závada Pál *Természetes fény* című regényének 192. oldalán. A szöveget egy fénykép illusztrálja: a felvétel kislány helyett szikár, bajszos – talán épp az elbeszélő álláspontját vitató – fiatalembert ábrázol, aki a haja helyett karjára fölhúzva visel (a munkaszolgálatra utaltakat megkülönböztető) szalagot, a lábánál nem hever komondor, az említett hentesüzlet – ha az egyáltalán – ajtaja fölött pedig cégér helyett Dávid-csillag látható. A képnek higgyünk, vagy inkább a szövegnek? Mindkettőnek és egyiknek sem: a *Természetes fény*ben sokszor egymásnak ellentmondó, hangsúlyosan fikatív szövegrészek egészítik ki, írják fölül, értelmezik újra a hiteles(nek tűnő) dokumentumokat, fotókat, személyes beszámolókat. Könnyen eszünkbe juthat erről az eljárásról Márton László *Árnyas főutcája*, hiszen az 1999-es regény is egy ismeretlen, szinte kizárólag fényképek által megőrzött vidéki közösség tagjait keltette életre a szövegtér minden apró szegletét uraló elbeszélő jóvoltából. Zavadánál azonban épp ez utóbbi, vagyis az elbeszélő (vagyis inkább elbeszélők) hatóköre marad mindvégig kétséges. A regényben egymás mellé kerülő narratívák között képtelenség sorrendet felállítani, és épp ez az eldönthetetlenség hívja fel a figyelmet arra, hogy a T. nevű település második világháború előtti, alatti és utáni története – fényképek, beszámolók, dokumentumok ide vagy oda – sohasem lesz megőrkíthető az írói fantázia eszközei nélkül. „[A] felnőtt ezeket a memóriaszakadásait – legyenek akár gyerekkoraiak, akár ké-

sőbbiek – , hogy egyberántsa őket, össze akarja folyton fércelni, a hiányokba pedig hamis foltokat próbál betoldani” – olvassuk a 362. oldalon. A *Természetes fény* az itt említett „memóriaszakadások” szükségszerűen hamis – mert utólagos – foltokkal való betömésére tett gesztusként is olvasható.

Ehelyütt nincs módunk rá, hogy akár csak dióhéjban is megpróbáljuk összefoglalni a regény cselekményét. A T.-ben történtek nem sokban különböznek a legtöbb magyar település második világháborús tapasztalataitól: a zsidó lakosság túlnyomó többségének deportálása vagy munkaszolgálatra kényszerítése, a katonaköteles férfiak besorozása és a keleti hadszíntérre vezénylése, az otthon maradtak félelme és a frontátvonulás idején átélte megpróbáltatásai sajnos nem számítanak egyedül eseteknek a kor Magyarországon. (Talán épp az általánosító szándék lehet az egyik oka annak, hogy a Závada Pál szülőfalujaként is ismert Tótkomlósnak csak a kezdőbetűje jelöli a történet központi helyszínét.) Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy az olvasás során különösebben közel kerülnénk bármelyik szereplőhöz: az objektivitás látszatát főntartani igyekvő, néhol pedig e szándék lehetetlenségét leleplező elbeszélés láthatóan ellenérdekelt az érzelmi azonosulás elérésében. A szöveg működésmódja sokkal inkább a mikrotörténetírás eszközkészletét imitálja, amennyiben vázát a túlélők visszaemlékezései és – a fikció szerint – a történetek közreadójának rendelkezésére bocsátott fényképei adják. Csakhogy az oral history egyébként sem problémátlan műbe emelését megnehezíti, hogy az archív képek forrása – a kötet végén található mutató tanúsága szerint – nem azonos az aktuális elbeszélő által elmondottakkal. Még tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a dokumentarista próza látszólagos sterilitását rendre megtörik az utólagos írói fabulálásra figyelmeztető szövegrészek: erre jó példa az egyik főszereplő, Weisz Jakab fiktív, a munkaszolgálat hónapjai során „fejben” fogalmazott riportsorozata, amelynek egy pontján a szöveget uraló entitás átveszi a szót és elárulja az épp csak megkezdett résztörténet Weisz által még nem ismert végkifejletét. Szándékosan írtunk *entitást elbeszélő* helyett: azáltal ugyanis, hogy a műben többször történik utalás egy elbeszélőnek nevezett – elejtett megjegyzések és egy családi fotó alapján Závada Pálra emlékeztető – alakra, hamar nyilvánvalóvá válik, hogy nem ő, hanem egy még őt is kívülről láttató, közelebről meg nem nevezett felettes narrátor tartja kézben a regény számtalan irányba szétfutó cselekményét.

A némiképp a 2008-as, *Idegen testünk* című Závada-regényt idéző megszólalásmód is az egyes szólamok egymásmellettségét hivatott érzékeltetni. Akár egyazon bekezdésen, sőt egyazon mondaton belül megváltozhat beszélő és megszólított viszonya, egyesből többes számba csúszhat át a narráció, egyik szereplő fejezheti be a másik által megkezdett gondolatmenetet. Ez a mozaikszerű szövegépítkezés elbizonytalanítja az egyébként komoly kutatómunkát végző író által lejegyzett valódi és kitalált emlékek közötti határvonalat, ekképpen pedig a regény is a saját maga által teremtett átmeneti sávban marad – valahol félúton szép- és tudományos-ismeretterjesztő irodalom között. A megformáltság fokával kapcsolatban nem emelhetünk kifogást, az viszont egyedül az olvasó személyes ízlésén múlik, mennyire érinti meg ez a legapróbb részletekig kidolgozott, de kidolgozottságával látványosan tüntető próza. A fényképek elhelyezése viszont nem minden esetben vall a szövegéhez hasonló mérnöki pontosságra: bár nagyon sok esetben tényleges párbeszéd alakul ki kép és szöveg között (mint például a kritika elején idézett részben), nem egyszer pusztán illusztratív funkcióval bírnak a beillesztett fotók. Ezek a felvételek mintha csakis a több száz oldalas szövegtenger

tagolásáért volnának felelősek, hiszen esetükben elmarad a jelenlétüket indokló narrátori reflexió – ilyen módon pedig nem is tekinthetők a mű integráns részének.

Az „archív képek regényeként” beharangozott *Természetes fény* – címevel ellentmondva – sokkal inkább laboratóriumi körülmények között készített és előhívott fotók gyűjteményeként írható le. Persze nincs ebben semmi meglepő: kibeszéletlen múltunk fennmaradt dokumentumai a rájuk irányított mesterséges fény egyszerre torzító és megvilágító sugarai nélkül végleg láthatatlanok maradnának.

